

Запрошуємо на лекцію

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ ПРАВА

В. КОЛІСНИК
доктор юридичних наук, професор
(Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»)

1. Поняття конституційного права України.
2. Предмет і метод конституційного права України.
3. Конституційно-правові норми та їх особливості.
4. Класифікація конституційно-правових норм.

1. Поняття конституційного права України

Демократичний та прогресивний поступ будь-якої сучасної держави залежить насамперед від ролі особи в суспільстві та державі, її можливостей впливати на владу та реалізувати свої здібності, системи організації державної влади, оптимального державно-територіального устрою. Відповідні суспільні відносини регулюються нормами конституційного права і зазвичай прямо чи опосередковано стосуються усіх осіб, які мешкають чи перебувають на території держави.

Конституційне право України — це система правових норм, що регулюють на засадах свободи найважливіші та визначальні відносини між особою і державою, визначають основи функціонування громадянського суспільства, формування системи права та правової системи, основні форми безпосередньої демократії, систему органів публічної влади

та межі їх повноважень, а також територіальну організацію держави. Тобто це така сукупність норм, що покликана врегулювати на демократичних засадах насамперед взаємовідносини між особою, суспільством і державою, забезпечуючи при цьому пріоритет прав і свобод людини і громадянина, а також відносини, пов'язані зі здійсненням державної влади та процесом владарювання.

Збереження назви цієї галузі як державного чи конституційного права у різних державах є даниною традиції. В Україні перехід від державного до конституційного права зумовлений прагненням запровадити на практиці головні ідеї та постулати сучасного конституціоналізму. Саме тому, визначаючи дефініцію конституційного права, варто одночасно з'ясувати й сутність конституціоналізму, оскільки це близькі, взаємопов'язані та взаємозумовлені поняття.

Конституціоналізм — це сукупність ідей, поглядів, теорій та концепцій щодо

політико-правової організації держави, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом влади та обмеженні державної влади з метою забезпечення свободи особи та її вільного розвитку, відповідно до яких здійснюється конституційно-правове регулювання, формуються та функціонують найважливіші інституції суспільства і держави. Тобто про конституціоналізм можна говорити лише тоді, коли ідеї та концепції конституціоналізму є досить поширеними, позитивно сприймаються широким загалом та навіть панують у суспільстві, а найголовніше — є визначальними у практиці формування публічної влади, її здійснення та контролю за нею з боку інституцій громадського суспільства.

Конституціоналізм — це правова теорія та правова ідеологія, спрямована на гарантування індивідуальних прав і свобод та покликана забезпечити суспільство від деспотизму, тиранії та сваволі насамперед з боку держави. Сутність цієї теорії полягає у визнанні невід'ємних прав і свобод особи, обмеженні влади держави, здійсненні взаємного контролю гілок влади, забезпеченні політичної конкуренції та реальних можливостей громадян формувати державну владу, впливати на неї та здійснювати постійний контроль за нею. До головних ідей конституціоналізму належить насамперед визнання пріоритету прав людини, принципів верховенства права, поділу влади, періодичних вільних виборів, організації державної влади на демократичних засадах тощо.

Тому конституційне право — це галузь права, норми якої за своєю сутністю є втіленням головних ідей та здобутків сучасного конституціоналізму.

Конституційне право України — це провідна галузь національного права,

оскільки саме її норми: 1) закріплюють основні права і свободи людини і громадянина на засадах свободи (що є передумовою вільного розвитку особистості, забезпечення її гідності та реалізації нею своїх інтересів, здібностей, прагнень та уподобань); 2) регулюють найважливіші суспільні відносини (передусім політико-правові відносини щодо організації та здійснення державної влади*); 3) охоплюють регулюючим впливом усе суспільство як цілісну систему (жодна галузь права не має такого широкого предмета правового регулювання, адже крім власне політичних відносин, пов'язаних зі здійсненням державної влади, ця галузь регулює економічні, соціальні, духовно-культурні, екологічні відносини, а також відносини, пов'язані з міжнародним співробітництвом, національною безпекою, обороною тощо, хоча й здійснює таке регулювання досить часто на високому рівні узагальнення (абстрагування), тобто лише закладаючи підвалини таких відносин, а не регулюючи їх детально, всебічно, повно та остаточно); 4) закладають правові основи формування та функціонування громадянського суспільства (політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації тощо); 5) визначають систему вихідних та визначальних принципів для інших галузей права (принцип верховенства права передбачений ч. 1 ст. 8 Конституції України; принцип рівноправності суб'єктів усіх форм власності — ч. 4 ст. 13 Конституції України; принцип презумпції невинуватості — ч. 1 ст. 62 Конституції України); 6) встановлюють систему органів держави та механізм «тримувачів і противаг», що є головною гарантією від узурпації державної влади; 7) визначають межі повноважень державних органів, що є однією з найваж-

ливіших гарантій прав обч. 2 ст. 19, ст. 85, 106. 1 України).

2. Предмет і метод конституційного права України

Сучасне демократичне конституційне право відрізняється від недемократичного в тому, що громадяни не лише підлягають вимогам правових приписів, а й мають можливість впливати на владу, різноманітним чином здійснювати постійний контроль за діяльністю владарювання аж до виборів. Забезпечити такий контроль для громадянської демократії — це головне завдання конституційного права. Саме тому конституційне право України насамперед політико-правове, що виникає із привнесеної політичної активності громадян та функціонування державної влади і місцевого самоврядування, а також базові суспільні відносини, що виникають у різних сферах суспільства: економічній, соціальній, духовно-культурній та ін. Це відношення особа і держава (наприклад, створення громадської політичної партії або організації мітингів чи демонстрацій інститутами громадянського суспільства та державою (наприклад, реєстраційного свідчення партії)); 3) що виникає безпосередньо між громадянином (референдум; вибори громадян за місцем проживання); 4) що складаються у процесі здійснення державної влади та здійснення державної влади з формуванням держави між главою держави та державою; між законодавчими органами держави та центральними та місцевими органами державної влади.

* Найважливішими ці відносини є тому, що державна влада, яка організована на демократичних засадах, підпорядковується праву та діє раціонально, оптимально і досить ефективно, зазвичай сприяє реалізації прав і свобод особи чи хоча б не перешкоджає їй, а влада, що є недемократичною, вражена численними вадами й організована нерационально, перешкоджає вільному розвитку та самореалізації особи або навіть обмежує її права і свободи.

лівіших гарантій прав особи (ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19, ст. 85, 106, 116 Конституції України).

2. Предмет і метод конституційного права України

Сучасне демократичне суспільство відрізняється від недемократичного тим, що громадяни не лише підпорядковуються вимогам правових приписів, що виходять від держави, а й мають реальні можливості для формування державної влади, різноманітного впливу на неї та здійснення постійного контролю за процесом владарювання аж до зміни цієї влади шляхом періодичних вільних виборів. Забезпечити такий вплив та можливості для громадсько-політичної діяльності громадян покликані норми конституційного права. Саме тому предмет конституційного права України становлять насамперед політико-правові відносини, що виникають із приводу реалізації політичної активності громадян, формування та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування, а також базові суспільні відносини, що виникають у різних сферах — економічній, соціальній, духовно-культурній, екологічній та ін. Це відносини: 1) між особою і державою (наприклад у зв'язку зі створенням громадської організації чи політичної партії або організацією проведення мітингу чи демонстрації); 2) між інститутами громадянського суспільства та державою (наприклад щодо анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії); 3) що виникають у процесі безпосереднього здійснення влади народом (референдум; вибори; загальні збори громадян за місцем проживання); 4) що складаються у процесі організації та здійснення державної влади (пов'язані з формуванням державних органів; між главою держави та законодавчою владою; між законодавчим та виконавчими органами державної влади; між центральними та місцевими органами

державної влади); 4) між державою та її складовими елементами (адміністративно-територіальними одиницями), а також між адміністративно-територіальними одиницями (відносини, пов'язані з системою державно-територіального устрою держави, наприклад у зв'язку з розширенням меж міста, перейменуванням селища); 5) між органами державної влади та органами влади автономії; 6) між органами держави та органами місцевого самоврядування; 7) всередині системи місцевого самоврядування — між його органами та посадовими особами (як одного рівня, так і різних рівнів).

Стосовно так званих «азових суспільних відносин, що виникають у інших сферах» (економічній, соціальній, духовно-культурній, екологічній тощо), слід зазначити, що конституційне право досить часто визначає засадничі підходи до здійснення державної політики у відповідній сфері, головний вектор і спрямування подальшого розвитку та поточного правового регулювання таких відносин. Наприклад, положення ч. 3 ст. 13, ч. 7 ст. 41 та ч. 1 ст. 50 Конституції України слід сприймати у системному взаємозв'язку і розуміти так: якщо використання власності (у тому числі державної) спричинило погіршення екологічної ситуації, що завдало шкоди здоров'ю особи, тоді вона має право вимагати від винної особи (у тому числі й від держави) відшкодування такої шкоди. Такі охоронні відносини мають виникати незалежно від того, чи розроблене відповідне поточне законодавство та наскільки воно відповідає вимогам сьогодення і міжнародно-правовим стандартам. Іншими словами, це означає, що вказані конституційні норми діють разом з відповідним поточним цивільним та екологічним законодавством, а у разі його відсутності (відміни, скасування, призупинення) чи наявності прогалин — мають застосовуватися судом безпосередньо. І суд при

дозволу (щодо органів державної влади, посадовців). Застосування диспозитивного методу означає, що за суб'єктом визнається можливість обирати певний варіант поведінки, який видається йому найбільш прийнятним та доцільним. Так, відповідно до ч. 2 ст. 34 Конституції України «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір». Отже, суб'єктом інформаційних відносин в Україні визнається будь-яка особа (громадянин, іноземець, особа без громадянства), яка може на власний розсуд обирати різні форми та способи своєї участі в обігу інформації (у тому числі вибирати, аналізувати, сортувати, опрацьовувати, обмінювати, дарувати, поширювати інформацію та розпоряджатися нею).

Інколи в одній нормі поєднуються і владно-імперативний, і диспозитивний методи. Так, у ст. 40 Конституції України зазначається: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк». Це означає, що при конструюванні права особи на звернення законодавець використав диспозитивний метод (особа сама визначає, чи варто взагалі направити звернення до відповідної установи або посадовця, подавати звернення індивідуально чи разом з іншими, форму та спосіб звернення тощо), а визначаючи правову модель поведінки службовців — застосував владно-імперативний метод (відповідно до ст. 20 Закону «Про звернення громадян» посадовець зобов'язаний розглянути і вирішити питання, поставлені у зверненні, у чітко визначені строки: не пізніше 15 днів, один місяць, 45 днів).

Деякі науковці наполягають на необхідності віднести до окремих методів конституційного права ще й такі: метод загального (конституційного) нормування; метод конституційного установаження; метод конституційного закріплення; метод позитивного зобов'язання; метод конституційного дозволу; метод заборони.

3. Конституційно-правові норми та їх особливості

Конституційно-правова норма — це загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки або веління (вимога) загального характеру, що встановлює, регулює або охороняє суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією та здійсненням державної влади, участю громадян в управлінні державними та громадськими справами, політико-правовим та територіальним устроєм держави та пов'язані з ними суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності суспільства та держави.

Потреба виокремлення серед конституційно-правових норм не лише класичних правил поведінки (коли чітко й однозначно встановлюється певний алгоритм дій відповідних суб'єктів, як, наприклад, у ст. 94 або у ст. 111 Конституції України), а й так званих велінь загального характеру зумовлена тим, що значна частина конституційних положень має характер певного узагальнення (абстрактного твердження), декларації чи констатації. Вони безпосередньо не спонукають суб'єктів права до певної конкретно та детально визначеної поведінки, проте потребують узгодження своїх діянь із такими вимогами узагальненого змісту. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 5 Основного Закону «Україна є республікою». На перший погляд видається, що зазначена норма не покладає на суб'єктів права жодних зобов'язань та не впливає на їхню поведінку. Однак змістовний аналіз вказаного положення у системному зв'язку з іншими конституційними нормами

дає підстави дійти висновку, що ні посадовці, ні громадяни не можуть здійснювати жодних позаправових дій, спрямованих на перетворення України на монархічну державу. Те ж саме стосується і положення ч. 2 ст. 2 Конституції України про те, що «Україна є унітарною державою» (хоча це не виключає можливість проведення, наприклад, публічної наукової дискусії щодо перспектив запровадження в майбутньому федеративного устрою). До велинь загального характеру слід віднести й положення ч. 1 ст. 6 Конституції України щодо здійснення державної влади за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Воно означає, що органи державної влади, віднесені до однієї гілки влади, не мають права втручатися в прерогативи інших органів державної влади та здійснювати їх повноваження. Так само і положення ст. 7 Конституції України щодо «визнання і гарантування місцевого самоврядування» є «велинням загального характеру», яке означає, що державні органи при здійсненні своїх повноважень не мають права втручатися у сферу повноважень місцевого самоврядування, а місцеве самоврядування може самостійно вирішувати усі питання місцевого значення. Вказана правова норма безперечно діє у взаємозв'язку з нормами розділу XI Конституції України та поточного законодавства, та все ж має і власне значення як засадничча вимога, що становить одну з основ конституційного ладу України. Так звані велиння загального характеру мають враховуватися і законодавцем та іншими органами публічної влади у процесі правотворчої діяльності з метою забезпечення відповідності законів та підзаконних нормативно-правових актів так званому духу конституції, котрий можна зрозуміти й відчутти передусім саме через нетипові нормативні приписи (і в тому числі — через велиння загального характеру).

Особливості конституційно-правових норм, тобто характерні ознаки, що відрізняють їх від інших правових норм, зумовлені такими чинниками.

По-перше, лише норми конституційного права встановлюють систему органів державної влади, систему органів місцевого самоврядування, систему та форми правових актів, тобто мають *установчий характер приписів*. Запровадивши (або встановивши) систему органів держави, Конституція України унеможливила створення і функціонування позаконституційних органів (особливих, надзвичайних, тимчасових) та узурпацію ними влади. Саме тому, якщо хтось на мітингу закликає до створення «комітету національного порятунку», пропонуючи передати такому органу «усю повноту влади в державі», то слід розуміти, що така особа діє у позаконституційний спосіб, навіть якщо при цьому вона керується намірами «порятунку Вітчизни». Встановивши систему правових актів, що можуть прийматися органами державної влади, Конституція України визначила головні форми правотворчої та правозастосовної діяльності. Так, наприклад, Президент України відповідно до ч. 3 ст. 106 Конституції України «видає укази і розпорядження». Це означає, що глава держави не має права ухвалювати правові акти у формі директив, доручень, універсалів тощо.

По-друге, конституційно-правові норми регулюють *особливу сферу суспільних відносин*, охоплюють регулюючим впливом усе суспільство, унормовуючи насамперед відносини владарювання (політичні відносини) та закладаючи правові основи й передумови функціонування переважної більшості сфер його життєдіяльності. З огляду на розмаїття таких сфер і відносин таке регулювання здійснюється переважно на високому рівні узагальнення (абстрагування), досить часто без достатньої конкретизації

«Студентський юридичний журнал» № 1, 2011

та деталізації підходи до визначення джерелів в Україні утворюють «... визначаються Конституції України безпосередньо ними ресурсами природоресурсельним кодексом про ринний світ»

По-третє, цих норм с характерної кількості видів норм — *приписів*, до прищипи, но фініції, норм принципів м Конституції України «суспільне життя на засадах п ідеологічної б дом норми-де ст. 1 Конституції «Україна є... міло, що це не наміру побуду України у майш ня про правов ст. 28 Конститу пак, за оціш головних озна була лише у дефініція вм політичні пар шартія — «не з ном добровіль прихильників ної програми має своєю мет і вираженню бере участь у них заходах» ч. 1 ст. 2 Конституцією «суверен

та деталізації. Наприклад, засадничі підходи до використання природних ресурсів в Україні з огляду на те, що вони утворюють єдину екологічну систему, визначаються ч. 1 та 2 ст. 13, ст. 14 Конституції України, а правовий механізм безпосереднього користування природними ресурсами визначається поточним природоресурсним законодавством (Земельним кодексом, Водним кодексом, Кодексом про надра, Законом «Про тваринний світ» тощо).

По-третє, для конституційно-правових норм є характерним наявність значної кількості особливих (специфічних) видів норм — *нетипових нормативних приписів*, до яких належать норми-принципи, норми-декларації, норми-дефініції, норми-констатації. До норм-принципів можна віднести ч. 1 ст. 15 Конституції України, відповідно до якої «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності». Прикладом норми-декларації є положення ч. 1 ст. 1 Конституції України про те, що «Україна є... правова держава». Зрозуміло, що це положення є проголошенням наміру побудувати правову державу в Україні у майбутньому. Схоже положення про правову державу міститься у ч. 1 ст. 28 Конституції ФРН ще з 1949 р., однак, за оцінками конституціоналістів, головних ознак такої держави ФРН набула лише у 80-х роках ХХ ст. Норма-дефініція вміщена у ст. 2 Закону «Про політичні партії в Україні»: політична партія — «це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах». Нормою-констатацією є ч. 1 ст. 2 Конституції України, згідно з якою «суверенітет України поширюється

на всю її територію», оскільки це очевидне положення впливає із приписів інших норм, зокрема ч. 1 ст. 1 та ч. 3 ст. 2 Конституції України.

По-четверте, для конституційно-правових норм характерним є *особливий склад суб'єктів*, поведінку яких вони покликані врегулювати (народ, держава, нація, національна меншина, корінний народ, політична партія, громадська організація, територіальна громада, виборча комісія, кандидат у депутати, офіційний спостерігач, депутат, парламентський комітет, тимчасова спеціальна комісія парламенту, тимчасова слідча комісія парламенту тощо).

Окрім того, до особливостей конституційно-правових норм у науковій літературі відносять також: своєрідність їх структури; особливу систему джерел; особливий механізм реалізації; фундаментальність; ідеологічність; високу стабільність.

4. Класифікація конституційно-правових норм

Конституційно-правові норми відрізняються від інших норм також значним розмаїттям і поділяються на окремі види за різними критеріями.

За призначенням у механізмі правового регулювання — на *матеріальні*, тобто норми, що визначають права особи, зміст діяльності органів публічної влади, їх статус («Громадяни, юридичні особи і державні органи, а також їх законні представники мають право вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування поширених про них відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність» — ч. 1 ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)»), та *процесуальні*, тобто норми, що визначають порядок реалізації прав та повноважень суб'єктів («Звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного

місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, — невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання» — ч. 1 ст. 20 Закону України «Про звернення громадян»).

За функціональною спрямованістю та характером регулюючого впливу — на *установчі*, тобто норми, що запроваджують (уперше встановлюють) орган державної влади, форму нормативно-правового акта («Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини» — ст. 101 Конституції України), *регулятивні*, тобто норми, що визнають за суб'єктом право чи покладають на нього певні зобов'язання, містять певне правило поведінки («Громадянин має право звернутися до державних органів і вимагати надання будь-якого офіційного документа, незалежно від того, стосується цей документ його особисто чи ні» — ч. 2 ст. 32 Закону України «Про інформацію»), *охоронні*, тобто норми, спрямовані на захист прав особи, створення належних умов діяльності органів публічної влади («Вільний вибір місця проживання обмежується щодо осіб, які не досягли 16-річного віку» — ч. 2 ст. 13 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні») та *вихідні* (або *конститууючі*), тобто норми, котрі не містять конкретного правила поведінки і безпосередньо не регулюють суспільні відносини, а лише містять вимоги (веління) загального характеру, визначають спрямованість подальшого конституційно-правового та поточного регулювання, визначають понятійний апарат або здійснюють функції управління нормативним масивом (норми-принципи, норми-декларації, норми-дефініції, норми-констатації, а також відсилочні норми, тобто норми, що відси-

лають до іншої норми, не розкриваючи при цьому її зміст). Прикладом відсилочної норми є ч. 3 ст. 6 Закону України «Про Державний реєстр виборців», згідно з якою «місце народження виборця, народженого в межах сучасної території України, зазначається відповідно до сучасного адміністративно-територіального устрою України. При цьому до Реєстру вносяться: 1) зазначення країни народження (Україна); 2) власна назва відповідного регіону України, зазначеного у частині другій статті 133 Конституції України».

За характером приписів — *уповноважуючі*, тобто норми, що визнають за суб'єктами певні права чи надають певні повноваження («Президент України... призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях» — п. 5 ч. 1 ст. 106 Конституції України), *зобов'язуючі*, тобто норми, що покладають на суб'єктів обов'язок діяти певним чином («Реєстрація місця перебування здійснюється за заявою особи, яка зобов'язана подати її протягом семи днів після прибуття в місце перебування» — ст. 8 Закону «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні») та *забороняючі*, тобто норми, що змушують суб'єктів не здійснювати певні дії («Забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом» — ч. 4 ст. 23 Закону України «Про інформацію»).

За юридичною силою — *конституційні* норми (ті, що вміщені в Конституції України і мають найвищу юридичну силу), *норми законів* (ті, що вміщені в законах і мають вищу юридичну силу), *норми підзаконних нормативно-правових актів* (ті, що вміщені в постановвах парламенту, указах глави держави, постановвах уряду). Ієрархію нормативно-правових актів, що об'єднуються по-

няттям «законодавство», визначив Конституційний Суд України, розмістивши їх у певній послідовності саме за юридичною силою: 1) закони України; 2) чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) постанови Верховної Ради України; 4) укази Президента України; 5) декрети; 6) постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України (Рішення Конституційного Суду від 9 липня 1998 р.).

За територією дії — *загальнодержавні*, тобто норми, дія яких поширюється на всю територію України («Цензура інформаційної діяльності телерадіоорганізації забороняється» — ч. 1 ст. 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»), *республіканські*, тобто норми, що діють у межах автономії («В Автономній Республіці Крим поряд з державною мовою забезпечується функціонування і розвиток, використання і захист російської, кримськотатарської, а також мов інших національностей» — ч. 1 ст. 10 Конституції Автономної Республіки Крим), та *місцеві*, тобто норми, що діють у межах певної адміністративно-територіальної одиниці («Проекти рішень міської ради готуються Харківським міським головою, секретарем міської ради, депутатами міської ради, постійними комісіями, тимчасовими контрольними комісіями, робочими групами та виконавчими органами міської ради, а також іншими суб'єктами нормотворчої ініціативи» — ч. 1 ст. 29 Регламенту Харківської міської ради).

За ступенем визначеності адресатів — *норми з конкретно визначеними адресатами* («Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України» — ч. 2 ст. 104 Конституції України) і *норми з невизначеними адресатами* («Ніхто не

може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії» — ч. 2 ст. 1 Закону України «Про політичні партії»).

За змістом та сферою дії — норми, що закріплюють: 1) основи конституційного ладу; 2) основи правового статусу особи; 3) форми безпосередньої демократії; 4) систему недержавних організацій; 5) основи обігу інформації; 6) систему органів держави; 7) систему органів місцевого самоврядування; 8) державно-територіальну організацію держави; 9) державні символи та державні атрибути.

За методом правового регулювання та ступенем обов'язковості приписів — *імперативні* (або *категоричні*), тобто норми, що не допускають відхилення від однозначно встановленого категоричного правила («Діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду» — ч. 2 ст. 5 Закону України «Про політичні партії») та *диспозитивні*, тобто такі норми, що надають суб'єкту можливість обирати певний варіант поведінки на власний розсуд («Передвиборна агітація може здійснюватися в будь-яких формах та будь-якими засобами, що не суперечать Конституції та законам України» — ч. 1 ст. 58 Закону України «Про вибори Президента України»).

Окрім того, у науковій літературі розроблені й інші види класифікації конституційно-правових норм: 1) за ступенем конкретизації (норми загального та конкретного змісту); 2) за ступенем визначеності (абсолютно визначені та відносно визначені); 3) за характером санкції (прямі та бланкетні); 4) за суб'єктами нормотворчості (ухвалені народом, державою, органами і посадовими особами місцевого самоврядування); 5) за органами, що їх видають (парламент, глава держави, уряд, міністерство, місцева державна адміністрація, орган місцевого

самоврядування); 6) за часом набуття чинності (через 10 днів з моменту опублікування; з моменту, вказаного в нормативно-правовому акті; з моменту

опублікування; з настанням певних обставин, передбачених актом); 7) за часом дії (постійні та тимчасові).

ЛІТЕРАТУРА ДО ЛЕКЦІЇ

1. Конституційне право України : підруч. ; за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша — Х., 2008. — С. 5–24.
2. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. — К., 2007. — С. 5–37.
3. Курс конституционного права Украины : учеб. ; под. ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. — Х., 2008. — Т. 1. Общая часть : основы теории конституционного права. — С. 10–59, 190–227.
4. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : академ. курс / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко — К., 2006. — Т. 1. — С. 7–52, 235–308.
5. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посіб. — Х., 2010. — С. 11–23.
6. Скрипник О. В. Курс сучасного конституційного права України : академ. вид. — Х., 2009. — С. 6–54.
7. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України : навч. посіб. — К., 2007. — С. 8–49.
8. Тодька Ю. Н. Конституционное право Украины : учеб. пособие / Ю. Н. Тодька, О. Ю. Тодька. — Харьков, 2003. — С. 5–150.
9. Федоренко В. Л. Система конституційного права України : теоретико-методологічні аспекти : моногр. — К., 2009. — С. 243–366.
10. Чушенко В. І., Заяць І. Я. Конституційне право України : підруч. — К., 2007. — С. 11–50.

Видавничий Дім «Ін Юре» пропонує:

Чушенко В. І.

Конституційне право України : підруч. / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Ін Юре, 2009. — 548 с.

Авторський колектив акцентує на доктринальному тлумаченні конституційно-правових засад, норм та положень, які характерні сучасній правовій системі України. Проаналізовано тенденції імплементації міжнародно-правових стандартів у національному конституційному законодавстві та результати правових процесів, зумовлених входженням України у Європейське співтовариство.

Розглянуто політико-правові наслідки конституційно-правової реформи та положення пропонуваної концепції реформування територіального устрою. У контексті аналізу конституційно-правової реформи досліджено тенденції розвитку системи органів публічної влади, їх компетенції та юрисдикції.

Для студентів, аспірантів, викладачів юридичних закладів, усіх тих, хто цікавиться проблематикою сучасного конституційного законодавства України.

Замовляйте видання за телефоном:

0(44) 537-51-11

або електронною поштою:

sales@inyure.kiev.ua

http://shop.inyure.kiev.ua

Із самого по-
лого універ-
академія»
ська націонал-
студенти Унів-
ляться та займ-
роботою, що
для наукового
ситету, а й пр-
раїни в цілому
нім та розвитку
намагалися зр-
но-теплісної»
внутрішнього
ваша у вигляд
наукового тов-
ланки майбу-
оскільки пові-
укових дослід-
кардинальної
організації п-
Університету.

І таке реф-
дійснено за с-
верситету шд-
наукового тов-
ки, як свідчит
культету Імп-
ського універс-
Є. М. Лодзьук, 201